

Нарыс гісторыі Польскай Дзяржавы і Народа. X-XXI стст., Варшава: Demart Sp. z o.o. 2006, сс. 308.

Гістарычна склалася, што Польшча з'яўляецца не толькі суседкай Беларусі, але і краінай, з якой цесна знітаваны, пераплецены лёс нашых зямель. Спрадведу менавіта праз Польшчу на беларускую тэрыторыю прыходзілі многія і многія элементы заходняй цывілізацыі. Аднак сёння ў беларускага народа назіраецца неадназначнае стаўленне да свайго суседа па той бок Буга. Адна з прычын заключаецца ў дыскрымінацыйным становішчы беларусаў у міжваенны перыяд, калі заходняя частка Беларусі ўваходзіла ў II Рэч Паспалітую, а, заўважана, запамінаецца наймацней менавіта апошняе. Пасля краху сацыялістычнай сістэмы Польшча дэсаветызавалася, а Беларусь урэшце атрымала суверэнітэт. Абедзве краіны зацікаўлены не проста ў мірным суіснаванні, але і ў стварэнні пазітыўных грамадскіх меркаванняў і фарміраванні аб'ектыўных поглядаў на нашае супольнае мінулае. У такім кантэксце сёлета выдадзены нарыс гісторыі Польшчы на беларускай мове, менавіта для папулярызацыі мінулага нашага суседа сярод беларусаў (як сказана ў нарысе, „дэмакратычная Польшча надае вялікую ўвагу развіццю сяброўскіх і партнёрскіх узаемаадносін са сваімі суседзямі”, с. 302). Відаць, у такім аспекце і варта разглядаць выданне ў гэтым водгуку.

У нарысе (які рэпрэзентуецца без указання аўтара, але пры наяўнасці ўкладальніка — саветніка амбасады Рэспублікі Польшча ў Беларусі магістра Мар'яна Семаковіча) зусім каратка даецца інфармацыя пра дадзяржаўніцкі перыяд у развіцці будучых польскіх зямель, але і яна суправаджаецца змястоўнай картай. Астатні тузін раздзелаў прысвечаны гісторыі дзяржаўнага развіцця і таксама мае вельмі шмат нагляднага матэрыялу ў выглядзе разнастайных (праўда, польскамоўных) картаў (у колькасці 65), якія адлюстроўваюць многія моманты палітычнага (большасць), эканамічнага і культурнага развіцця, прычым не толькі непасрэдна Польшчы, але і яе суседзяў (ВКЛ — с. 44, Інфлянты — с. 46) ці пэўных рэгіёнаў (Прычарнамор'е — с. 41). А ў канцы выдання змешчаны цэлы шэраг картаў, якія ў паслядоўным парадку паказваюць, як змяняліся межы Польскай Дзяржавы. Такая ілюстрацыйная насычанасць толькі спрыяе прачытання тэкставага матэрыялу.

Ужо па назвах раздзелаў і параграфаві відаць, што ўвага ўдзяляецца найперш палітычнай гісторыі. Культура разглядаецца асобнымі параграфамі, але вельмі лаканічна. Структурызацыя мае наступны кшталт: у Сярэднявеччы і Новай гісторыі дыферэнцыяцыя матэрыялу адбываецца па манархах, некаторыя падзеі выносяцца ў асобныя параграфы,

далей, пры знаходжанні Польшчы ў няволі, у часы II Рэчы Паспалітай, Другой сусветнай вайны і пасля яе — больш па падзеях ці па найбольш важных аспектах, момантах. Такі падыход дазваляе зарыентаваць неабазнанага чытача на найбольш важныя, ключавыя, знакавыя старонкі гісторыі.

Па рэпрэзентаваным матэрыяле відаць, што ён рыхтаваўся з арыентацыяй на беларускага чытача па акцэнтах, якія расстаўлены з перавагай агляду гісторыі ўсходніх рэгіёнаў Польшчы. Так, пра тую ролю, якую гістарычная Літва (у тым ліку сучасная Беларусь) адыграла ў гісторыі Польшчы, сведчыць не толькі ўвядзенне асобнага параграфу пра яе, але і падзел на часткі па факце заключэння Крэўскай уніі і каранацыі Ягайлы.

За рэдкімі, непрынцыповымі выключэннямі інтэрэтацыі падзей нарыса не разыходзяцца з меркаваннямі беларускіх гісторыкаў дэсаветызаванай генерацыі (афіцыйна ж гістарычнай навукі Беларусі недалёка адышоў ад савецкіх інтэрпрэтацый). Тым больш што спрэчныя моманты па магчымасці абмінаюцца, а калі гэта немагчыма, дык гістарычная спадчына не прысвойваецца. Так, М. Агінскі і Т. Касцюшка разглядаюцца як постаці нашага агульнага мінулага (хоць іншым разам нават указваецца, што многія знакамітасці паходзяць з беларускай зямлі — с. 93, 141, 162). Але за такім падыходам можна ўбачыць і прыхаваную ўзурпацыю гістарычнай спадчыны агульнай для многіх народаў дзяржавы — Рэчы Паспалітай, якая такім чынам разглядаецца як менавіта і толькі польская (да таго ж кніга адпаведна і называецца). Каб не ўзнікала такой амбівалентнасці, відаць, варта было б падкрэсліць агульнасць і непадзельнасць гістарычнага мінулага канкрэтных сучасных народаў Рэспублікі, якая не была адзіна Польскай, пры захаванні Кароны і Княства як дзяржаўных адзінак, суб'ектаў (тым больш што як мінімум двойчы ідзецца пра раўнапраўнасць бакоў паводле Люблінскай уніі — с. 47, 99).

Неякіх страшных хібаў са скідкай на навукова-папулярны статус выданне не мае. Пранікаюць, аднак, па недаглядзе некаторыя памылкі: няправільнае ўказанне месца і даты падзеі — бітвы пад Сталовічамі ў 1771 г. (на карце — 1768 г., Siwołowicze, с. 95); нераспаўсюджанне Маніфеста аб адмене прыгоннага права на беларускіх ды некаторых іншых землях (с. 144) — гэта не адпавядае рэчаіснасці. Толькі вось у картаграфічным дадатку, што змешчаны ў канцы кнігі, контуры Польскай Дзяржавы XIV-XV стст. у суаднясенні з абрысамі сучаснай мяжы ўключаюць і Вялікае Княства Літоўскае (хіба што іншым колерам яго выдзелілі). Прычым малюнак падпісаны не інакш, як „Рэч Паспалітая”, — такога дзяржаўнага ўтварэння тым часам папросту не існавала!

Нягледзячы на выкарыстанне тэрміна „вызваленне” адносна гара-

доў Заходняй Беларусі (да гэтай назвы палякі традыцыйна ставяцца крытычна)¹ пры наступленні войска польскага вясной 1919 г. (з Мінска, праўда, палякі пачалі не „вызваліць”, а „займаць” — тэрмін больш нейтральны, с. 191), адзначаецца, што „падзел беларускіх і ўкраінскіх зямель перакрэсліў мары беларусаў і ўкраінцаў аб уласных незалежных дзяржавах” (с. 194). А побач з інфармацыяй пра прызнанне польскім урадам у эміграцыі падчас Другой сусветнай вайны толькі межаў 1939 г. у нарысе ўказваецца, што „пры гэтым не ўлічваліся палітычныя памкненні ўкраінцаў, беларусаў і літоўцаў” (с. 240)². Увогуле падзеі 1939 г. атрымліваюць усё больш дэмакратычна-плюралістычныя ацэнкі з боку польскай гістарычнай навукі. Толькі вось невялікая заўвага адносна іх: страты Чырвонай Арміі ацэньваюцца ў нарысе да 10 тыс. чалавек (с. 227), хоць у сучаснай беларускай гістарыяграфіі фігуруе лічба ў разоў тры меншая³.

Нельга не адцеміць, што такі прынцыповы для найноўшай гісторыі момант, як падзел Чэхаславакіі ў 1938 г., названы захопам і з боку Поль-

¹ Польскія гісторыкі не маюць рацыі, кажучы, што тая назва з’яўляецца некарэктнай і ўсталявалася з заснаваннем Кампартыі Заходняй Беларусі (і па сённяшні дзень многія думваюць, што назва „Заходняя Беларусь” узнікла ў 1923 г.: В. Bernacki, *Wybory do Zgromadzenia Ludowego Zachodniej Białorusi 22 października 1939 r. Kampania wyborcza w prasie polskojęzycznej*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 2003, z. 20, s. 153). Дый беларуская акадэмічная гістарыяграфія наконт гэтага пытання таксама далёка не ўся абазнаная, пра што сведчыць прыклад У. Ладысева, які складанне паняцця адносіць да пачатку 1920-х гг. (У. Ладысеў, *Аб’яднанне беларускай нацыі (да 65-годдзя ўз’яднання Заходняй Беларусі з БССР)*, „Беларускі гістарычны часопіс”, 2004, № 9, с. 8). Праўда, трэба прызнаць, што менавіта з утварэннем тае партыі такая назва стала выкарыстоўвацца часцей і сярод незалежнікаў, што можна прасачыць, напрыклад, па архівах БНР (*Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі*, т. 1, кн. 1-2, Вільня — Нью-Ёрк — Менск — Прага 1998). На такім польска-беларускім гістарыяграфічным фоне выгадна выдзяляецца ўжо, на жаль, адна з апошніх аддадзеных у друк самім аўтарам публікацый У. Міхнюка (У. Міхнюк, *Заходняя Беларусь: граніцы, тэрыторыя і насельніцтва (гістарыяграфічныя нататкі)*, „Беларускі гістарычны часопіс”, 2004, № 11, с. 14-21). Ён аргументавана ўказвае, што назоў „Заходняя Беларусь” выкарыстоўваўся ўжо ў 1918-1919 гг. Увогуле ж, відаць, было б слушным шукаць выкарыстанне такога геапалітоніма пачынаючы з усталявання руска-германскай лініі фронту ў 1915 г., якая падзяліла Беларусь з поўначы на поўдзень.

² Тут жа таксама варта заўважыць, што і тыя памкненні не былі аднастайнымі. Хто пайшоў на супрацоўніцтва з III Рэйхам, прызнавалі незаконнай, юрыдычна неабгрунтаванай пастанову аб уключэнні Заходняй Беларусі праз далучэнне да БССР (як, дарэчы, і Рыжскі трактат 1921 г. аб падзеле Беларусі: М. Шкялёнак, *Беларусь і суседзі. Гістарычныя нарысы*, Беласток 2003, с. 236-248).

³ Гл., напрыклад, найбольш свежую сінтэзу, да таго ж на фоне афіцыйна яно заслугоўвае найбольшага даверу: *Гісторыя Беларусі: У 6 т., т. 5: Беларусь у 1917-1945 гг.*, А. Вабішчэвіч [і інш.]; рэдкал. М. Касцюк (гал. рэдактар) і інш., Мінск 2006, с. 450.

шчы (с. 208), якая такім чынам стварыла прэцэдэнт для вырашэння іншымі дзяржавамі лёсу II Рэчы Паспалітай у наступным годзе.

Другая сусветная вайна ў нарысе атрымала ўсебаковую ўвагу, паказаны маштаб удзелу польскага народа ў ёй і глыбіня трагедыі чалавека і нацыі. Хіба што ў беларускамоўным выданні варта было б больш сказаць пра ўнёсак, які зрабілі беларусы ў справу барацьбы супраць фашызму на баку польскіх вайсковых фарміраванняў: ці то ў складзе Войска Польскага ў 1939 г., ці то ў шэрагах польскай партызанкі, ці то ў Арміі Андэрс...

Цікавым для беларускага чытача мае быць раздзел пра сацыялістычны перыяд у гісторыі Польшчы — Польскай Народнай Рэспублікі. Нарыс у дастатковай ступені адлюстроўвае драматызм усталяванага Масквой рэжыму. Барацьба супраць яго была ледзь не перманентнай, з частымі ўсплёскамі. Даходзіла да сілавога падаўлення апазіцыі і ахвяраў з яе боку. Такім чынам, можна параўнаць ступень лібералізму і дэмакратыі (ці лепей сказаць іх адсутнасці) у той час на Беларусі і ў Польшчы, грамадзяне якой мелі магчымасць страйкаваць і нават адносна свабодна наведваць краіны свету.

На карце нацыянальных меншасцяў указана лічба беларусаў, якія пражываюць сёння ў Польшчы, у 200-300 тыс. (с. 297), хоць паводле афіцыйных даных, наколькі мне помніцца, іх разоў у пяць меней (між тым рэальна лічба сапраўды павінна быць не меншай, чым на карце, але ва ўнітарных дзяржавах праяўляецца схільнасць да асіміляцыі (нават добраахвотнай), асабліва больш „слабых” этнасаў, і Польшча не выключэнне). Да таго ж, паводле самога ж нарыса, паўстагоддзя таму беларусаў налічвалася каля 170 тыс. (с. 265). Нягледзячы на значны прырост насельніцтва ў далейшым, неабходна прызнаць, што ён адбываўся пры сінхроннай паланізацыі, што павялічвала колькасць менавіта тытульнай нацыянальнасці, але не нацменшасцей.

Заканчваецца нарыс 2005 г., калі быў абраны новы прэзідэнт III Рэчы Паспалітай.

Спіс літаратуры (спрэс польскамоўнай), змешчаны ў канцы, складаецца ў асноўным з найноўшых дасягненняў польскай гістарыяграфіі. Аднак не абмінаюцца ўвагай і выданні перыяду ПНР. Больш таго, улічваецца погляд звонку: прадстаўлены па два найвыдатнейшыя гісторыкі і Украіны (Я. Грыцак, Н. Якавенка), і Беларусі (Г. Сагановіч, З. Шыбека), і нават ёсць прадстаўнікі Расіі (чамусьці ў спісе аказваўся А. Салжаніцын з „Архіпелагам”).

Што хацелася б убачыць у падобным выданні, дык гэта слоўнік тэрмінаў, якія могуць быць незразумелы паспалітаму чытачу, а таксама храналогію важнейшых падзей з гісторыі Польшчы.

У сілу навукова-папулярнасці выданне не пазбегла пэўнай спрощча-

насці, якая абазнанаму чытачу не павінна перашкодзіць у асэнсаванні рэпрэзентаванага матэрыялу, а слаба абазнананаму дапаможа без блытаніны разабрацца ў сутнасці.

Вялікі Гётэ сказаў: хто не ведае замежнай мовы, той не ведае сваёй роднай. Калі перафразаваць яго словы, дык можна дэклараваць на аснове тоеснай логікі, што той, хто не ведае іншаземнай гісторыі, не валодае ведамі і аб мінулым сваёй радзімы. Нарыс гісторыі Польскай Дзяржавы і Народа — нашага суседа — дае магчымасць беларускаму грамадству не толькі пашырыць веды пра Польшчу і яе гісторыю, але і глянуць на наша супольнае мінулае вачыма заходняга суседа і, магчыма, павысіць узаемаразуменне народаў, якія ў свой час жылі ў адным федэратыўна-дзяржаўным доме.

Анатоль Трафімчык
(Брэст)